Birger Emanuelsen – september 2026

Om det irrelasjonelle

Et slags reisebrev fra Skjervheimseminaret

For noen uker siden var jeg invitert til Skjervheimseminaret på Voss. Jeg var der for å delta i en samtale på scenen, men det var noe med de andre deltakerne som gjorde meg usikker på om jeg egentlig hørte hjemme. Stalheim hotell ligger oppe i fjellsiden, og da jeg til slutt ankom, var den gamle trebygningen allerede full av anorakker og andre synlige markører på intellektuell vestkant. Jeg ble raskt minnet på dette gamle hierarkiet som i min oppfatning gjennomsyrer så mange akademiske institusjoner, hvor formell kompetanse og familietilhørighet, altså historien om hvem du er og hva du har gjort, bærer deg vel så mye som resonnementene.

Og i et anfall av å ville gi disse for meg fremmede menneskene noe fornuftig, kanskje til og med noe overbevisende, prøvde jeg for en gangs skyld å ikke bare stole på intuisjonen, men tenke nøye gjennom hva jeg egentlig ville si. Kvelden før arrangementet satt jeg derfor alene på hotellrommet, leste noen essay av Hans Skjervheim, som seminaret er oppkalt etter, og prøvde å forberede meg. Og det var mens jeg satt der, og forsøkte å tenke ut noe smart, at et ord falt ned i hodet på meg. Preget som jeg nok var av de truende omgivelsene, tok jeg til å tenke på det som et nytt begrep.

Ordet som ramlet ned i meg var "irrelasjonell".

Joda, det høres litt rart ut, og er litt vanskelig å uttale, men jeg tror vi trenger det. Hør bare her: De fleste av oss har et forhold til ordet rasjonell, altså når vi handler i overensstemmelse med observasjoner eller fornuft, og opptrer hensiktsmessig. Og vi forstår motsatsen like godt, altså når vi opptrer i strid med, eller til og med på tvers av, vår egen fornuft. Når vi er irrasjonelle.

Irrasjonell er ikke det samme som ufornuftig, i betydningen dum eller uvitende. Ordet forutsetter nemlig at vi har fornuft, og derfor har muligheten til å opptre rasjonelt, men at vi gjennom det vi kanskje kan kalle selvsabotasje ikke gjør det.

At noen er irrasjonelle, er ikke nødvendigvis en moralsk dom. Åpenbart er det noe galt med handlingen eller oppførselen, men det er ikke automatisk snakk om et menneske som opptrer med noen ond intensjon. Vi aksepterer dessuten at det finnes ulike grader av irrasjonalitet: ingen er irrasjonell i alt, men de fleste av oss er det på noen områder, eller i noen situasjoner. Til sist kan ordet brukes om både personer og systemer. En organisasjon eller et regelverk kan være irrasjonelt. Det er vel neppe noen ny erkjennelse at selv moderne organisasjoner eller institusjoner produserer irrasjonalitet, altså at disse systemene gjerne «regner riktig», men likevel tar feil.

På samme måte beskriver det irrelasjonelle en handling, holdning eller til og med en ordning som motarbeider vår egen relasjonelle natur. Vi ønsker ikke å sabotere relasjonene våre, men gjør det likevel. Som når vi lar være å svare en venn som har

sendt oss en tekstmelding om noe viktig som har skjedd i livet hans, fordi vi føler vi ikke har noe godt nok å skrive i svaret. Eller vi er korte og avvisende med våre nærmeste, for bare i det neste øyeblikket, når de tar signalet og lar oss være i fred, ikke begriper hvordan vi kunne avvise invitasjonen deres.
Hvorfor tar du ikke telefonen når moren din ringer? Å, fordi hun bare ringer for å si at jeg aldri tar telefonen når hun ringer.
Slik irrasjonell forutsetter fornuft, forutsetter altså irrelasjonell at vi mennesker dypest sett er relasjonelle, altså at vi blir til og forstår oss selv gjennom vårt forhold til andre. Ingen av oss ble til alene, og vi lærte både å snakke og tenke ved at noen eller noe der ute i fellesskapet svarte oss.
Disse trekkene ved det gamle ordet, kan hjelpe oss med å forstå og etablere det nye. Å kalle noe irrelasjonelt er heller ingen moralsk dom, det finnes i grader, og det kan til brukes om både mennesker og ordninger.
Det irrelasjonelle handler altså ikke om fravær av relasjon, og er ikke det samme som ikke-relasjonell eller anti-relasjonell. Det beskriver en atferd som er mulig bare fordi vi er «laget for» forbindelse, og at ønsket om forbindelse er viktig for oss, ja helt avgjørende for å være mennesker, men at vi likevel ender opp med å sabotere våre egne forsøk på å knytte oss til andre. Nettopp fordi relasjonene er viktig for oss, ender vi opp med å kludre dem til.
Og joda, det er naturligvis riktig observert at jeg egentlig fant et ord for det jeg selv drev med på hotellrommet. I møte med alle disse kloke og interessante menneskene på Skjervheimseminaret, valgte jeg tilbaketrekning og isolasjon, kanskje fordi jeg var redd for å bli avvist eller gjort betydningsløs, fordi fordommene mine instruerte meg i å beskytte meg selv fra nedverdigelsen det var å bare være en enkel kar fra en liten øy på Sørlandet, uten noen formelle akademiske laurbær å vise til.
Ingen der oppe i Voss hadde vist meg annet enn vennlighet, og de hadde ikke bedt meg om å bevise meg for å være velkommen. Men fordi jeg så gjerne ønsket å høre til, ble jeg sittende alene på rommet og lese om deltakere og tilskuere, og endte altså opp med å være tilskuer til dem alle, og til slutt også til meg selv.
Ahh, så irrelasjonelt av meg!
Oppe på Skjervheim, ville de andre deltakerne vært raske med å minne meg på at filosofen Ludwig Wittgenstein mente at grensene for språket vårt også utgjør grensene for vår verden. Altså, at vi tenker med de begrepene og innsiktene vi har til rådighet. Så når vi i fortsettelsen skal forsøke å forklare hvorfor mennesker blir ensomme, hvorfor vi føler oss alene og verdiløse, kan kanskje dette begrepet hjelpe et stykke på vei. For er det ikke egentlig noe dypt irrelasjonelt med måtene vi organiserer livene og institusjonene våre?